

6. Глухов, В.П. *Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи [Текст] / В.П. Глухов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : АРКТИ, 2004. – 168 с.*
7. Лурия, А.Р. *Язык и сознание [Текст] / А.Р. Лурия ; под ред. Е. Д. Хомской. – Ростов н/Д : Феникс, 1998. – 416 с.*
8. Ушакова, О.С. *Связная речь [Текст] / О.С. Ушакова // Развитие речи детей дошкольного возраста / О.С. Ушакова ; под ред. Ф.А. Сохина. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1994. – 245 с.*
9. Алексеева М.М., Яшина Б.И. *Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: Учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. - 3-е изд., стереотип. - М.: Издательский центр «Академия», 2015. - 400 с.*
10. Ушакова О. С., Струнина Е.М. *Методика развития речи детей дошкольного возраста. – М.: Изд-во ГИЦ Владос, 2011. – 287 с.*

МРНТИ 14.29.29

УДК 376.37

Б.А.Сабденова¹ Д.С.Қабылбаева²

¹ғылыми жетекшісі, Phd, аға оқытушы, boken_888@mail.ru

² 7M01902-Арнайы педагогика: Логопедия мамандығының 2 курс магистранты, diana.kabilbaeva@mail.ru

Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

ФОНЕТИКА-ФОНЕМАТИКАЛЫҚ ЖЕТІСПЕУШІЛІГ БАР МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА ДЫБЫСТЫ АЙТУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Аңдатпа

Мақалада сөйлеу тілінде фонетикалық және фонематикалық жетіспеушілігі бар 5-6 жастағы мектеп жасына дейінгі балалардағы дыбысты айту және талдау дағдыларын дамыту жолдарын зерттеген отандық және шет елдік ғалымдардың ой пікірлері мен көзқарастарына теориялық талдау жүргізілген. Мектеп жасына дейінгі балалардың онтогенезде қарапайым және күрделі дыбысты талдау дағдыларының ерекшеліктеріне, шешімін таппай келе жатқан мәселелерге шолу жасалған. Осы қателіктердің алдын алудың тиімді жолдары мақалада анықталып, көрсетілген. Тақырыптың өзектілігін айқындай отырып дамытудың негізгі жолдары жүйеленіп, жұмыстың жүру барысына шолу жасалған.

Мектеп жасына дейінгі 5-6 жастағы бала дыбысты толық айта және сөздік қоры жеткілікті, сөйлемдерді грамматикалық тұрғыдан дұрыс құра алуы керек. Дегенмен, тілді меңгеру процесі барлығында бірдей қалыпты жүрмейді, сөйлеуінің дамуына кедергі келтіретін бұрмалаушылықтар болады.

Баланың фонематикалық даму жағдайы дыбыстық талдау дағдыларын меңгеруге әсер етеді. Ауызша сөйлеуде фонемалардың дифференциациялануы дыбыстардың алмастырылуы мен араласуына әкеледі. Бұл сөздің дыбыстық құрамын талдау мен жинақтау дағдыларын меңгеруге кедергі келтіреді.

Фонетикалық-фонематикалық жетіспеушілігі бар (ФФЖ) балаларда фонематикалық қабылдаудың жетілмегендігі, бір жағынан, балалардың дыбысты айтуының дамуына кері

әсерін тигізсе, екінші жағынан, дыбысты талдау және жинақтау дағдыларының қалыптасуын баяулатып, қиындатады.

Кілтті сөздер: Фонетикалық-фонематикалық жетіспеушілік (ФФЖ), мектеп жасына дейінгі балалар, қарапайым дыбыстық талдау, дыбыстық талдау және жинақтау, фонематикалық естіп қабылдау, фонематикалық талдау, дидактикалық ойындар.

Б.А.Сабденова¹ Д.С.Қабылбаева²

¹*научный руководитель, Phd, старший преподаватель, boken_888@mail.ru*

²*магистрант 2 курса по специальности 7M01902 – Специальная педагогика: Логопедия, diana.kabilbaeva@mail.ru*

КазНПУ имени Абая., г. Алматы, Казахстан

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ПРОИЗНОШЕНИЯ И АНАЛИЗА У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧЕСКОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ

Аннотация

В статье представлен теоретический анализ мнений и взглядов отечественных и зарубежных ученых, изучавших пути развития навыков произношения и анализа звуков у дошкольников 5-6 лет с фонетическим и фонематическим недоразвитием речи. Обзор особенностей навыков простого и сложного звукового анализа в онтогенезе детей дошкольного возраста, а также нерешенных проблем. В статье выявлены и показаны эффективные способы предотвращения этих ошибок. Определив актуальность темы, были систематизированы основные пути развития, а также сделан обзор хода работы.

Ребенок 5-6 лет дошкольного возраста должен уметь произносить звуки полностью, иметь достаточный словарный запас, уметь грамматически правильно составлять предложения. Однако процесс овладения языком не у всех одинаков, существуют искажения, препятствующие развитию речи.

Состояние фонематического развития ребенка влияет на приобретение навыков анализа звука. Дифференциация фонем в устной речи приводит к замене и смешению звуков. Это мешает освоить навыки анализа и обобщения звукового состава слов.

Недостаточность фонематического восприятия у детей с фонетико-фонематическим недоразвитием речи (ФФНР), с одной стороны, отрицательно влияет на развитие детского произношения, а с другой, замедляет и усложняет формирование навыков анализа и синтеза.

Ключевые слова: Фонетико-фонематическое недоразвитие речи (ФФНР), дошкольники, элементарный звуковой анализ, звуковой анализ и синтез, фонематическое восприятие, фонематический анализ, дидактические игры

Sabdenova.B¹, Kabylbayeva.D²

¹*scientific supervisor, Phd, senior lecturer, boken_888@mail.ru*

²*2nd year master's student in the specialty 7M01902 – Special education: Speech therapy, diana.kabilbaeva@mail.ru*

KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan

DEVELOPMENT OF PRONUNCIATION AND ANALYSIS SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN WITH PHONETIC-PHONEMIC IMPAIRMENT

Abstract

The article presents a theoretical analysis of the opinions and views of domestic and foreign scientists who studied ways to develop pronunciation skills and sound analysis in preschoolers 5-6 years old with phonetic and phonemic speech underdevelopment. A review of the features of simple and complex sound analysis skills in the ontogenesis of preschool children, as well as unsolved problems. The article identifies and shows effective ways to prevent these errors. Having determined the relevance of the topic, the main development paths were systematized, and an overview of the progress of the work was made.

A child of 5-6 years of preschool age must be able to pronounce sounds completely, have a sufficient vocabulary, and be able to compose sentences grammatically correctly. However, the process of language acquisition is not the same for everyone; there are distortions that impede the development of speech.

The state of a child's phonemic development influences the acquisition of sound analysis skills. Differentiation of phonemes in oral speech leads to the replacement and mixing of sounds. This makes it difficult to master the skills of analyzing and summarizing the sound composition of words.

Lack of phonemic perception in children with phonetic-phonemic speech underdevelopment (PPSU), on the one hand, negatively affects the development of children's pronunciation, and on the other, slows down and complicates the formation of analysis and synthesis skills.

Keywords: Phonetic-phonemic speech underdevelopment (FFSU), preschoolers, simple sound analysis, sound analysis and synthesis, phonemic perception, phonemic analysis, didactic games

Кіріспе

Фонематикалық талдау – баланың сөйлеу тілінің даму кезеңдеріндегі қалыптасатын күрделі процесс. Фонематикалық талдау барысында сөздегі фонемалардың айтылуы мен ажыратылуы анықталып қана қоймай, сонымен бірге оның құрамдас бөліктеріне, дыбыстарына назар аудару қабілеті жетік меңгерілуі тиіс. Сонымен, фонематикалық талдау күрделі аналитикалық функция және психикалық әрекет процесі ретінде де қарастырылады [1, 2].

Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркинаньң еңбектерінде сөйлеу тілінде фонетикалық және фонематикалық жетіспеушілігі бар балаларға сөйлеудің фонетикалық жағының дамымауымен ғана емес, фонематикалық процестердің қалыптасуында айтарлықтай артта қалуымен сипатталады деген болжам айтылған [3].

Фонематикалық талдау - фонематикалық жүйе дамуының ең жоғарғы сатысы бола отырып, фонематикалық қабылдау жүйесі қалыпты деңгейде дамымаған болса, балада фонематикалық талдау қабілеті жеткілікті деңгейде қалыптаса алмайды [4]. Ал отандық ғалым Г.Н. Тулебиева мектеп жасына дейінгі қазақ тілді балалардың фонетикалық-фонематикалық ерекшеліктері туралы еңбектерінде балалардың негізгі фонематикалық талдау дағдыларының ерекшеліктеріне тоқталып, фонематикалық талдау дағдаларының ерекшеліктері қалыпты балаларға қарағанда әлде қайда бұзылушылықтардың болатындығын атай отырып, дағдыларды дамытудың маңыздылығын, онсыз бала мектепке барғанда көптеген қиындықтарға тап болатындығын атап кеткен.

Фонематикалық қабілеттердің дамымауы сөйлеудің дұрыс қалыптасуына кері әсерін тигізеді: артикуляциялық аппараттың қалпы сақтала отырып, дыбыстарды шатастыру мен алмастыру байқалады, сөздің дыбыстық және буындық құрамы бұзылады. Фонематикалық және лексика-грамматикалық терминдердің арақатынасы өзара тығыз байланысты. Фонематикалық қабілеттерін дамыту жүйелі жұмыстың нәтижесінде балалар жұрнақтар мен жалғауларды әлдеқайда жақсы ажыратады. Фонематикалық қабілеттерді дамытпай фонематикалық процестерді дамыту мүмкін емес: фонематикалық түсінікті, талдау мен жинақтауды толық қалыптастыру жүйелі түрде жүзеге асырылуы қажет. Сонымен бірге бала сауатты оқу мен жазуды дыбыстық талдау және жинақтау дағдыларын қалыптастыруға

арналған арнайы ұзақ мерзімді жаттығуларсыз игере алмайды. Фонематикалық қабілеті бұзылған балалар сөзге дыбыстық талдау жасауда қиналады, бұл баланың үлгеріміне кері әсерін тигізетін оқу мен жазуда қателіктерге бой алдыртады [5].

Фонематикалық дағдыларды дамыту үшін ұйымдастырылған жұмыс - дыбысты дұрыс айтуды меңгеруге және мектепте табысты оқуға әсер етеді. Фонематикалық дағдылардың толық дамуы, төл дыбыстарды дұрыс айту, дыбыстық талдаудың қарапайым дағдыларын меңгеруі мектепке дейінгі тәрбие кезеңінің қажетті алғышарттары болып табылады [6].

Сөйлеу тілінің фонетика-фонематикалық жетіспеушілігі

Мектеп жасына дейінгі балаларда тілдік жүйенің дұрыс қалыптаспауы әртүрлі факторларға байланысты, солардың бірі фонемаларды қабылдау мен айтудағы бұзылыстар. Е.И. Редозубова мен Л.Р. Лизунова бұл процестің негізгі сапалық сипаттамасы дыбысты айтудың қалыптасуы және дифференциациялану процестерінің толық еместігінде деп атап көрсетеді [7, б. 113].

ФФЖ бар балалар тобына есту қабілеті мен интеллектісі қалыпты, бірақ дыбысты айту мен фонематикалық естуінде бұзылыстары бар балалар кіреді. Бұл балалардың сөйлеуі көбіне баяу артикуляциямен, сөздік қорының аздығы және грамматикалық сауаттылығының қалыптасуында белгілі бір кідірісімен сипатталады. Сонымен қатар зейінінің шоғырланбауы, қызығушылығының төмендігі оқу процесіне енуіне кедергі келтіреді. Ал есте сақтау қабілетінің қысқа болуы тапсырманы орындауда көп уақыт қажет ететін болады.

Мектеп жасына дейінгі балаларда дыбысты айту кезінде орын ауыстыру және алмастыру, жартылай дұрыс қолдану, бұрмалау тән болып келеді. Н.В. Макарованың айтуынша, ызың және ысқырық дыбыстарды айтуда бұзылыстар жиі кездеседі [8, б. 49].

Е.М. Елфимованың пікірінше, артикуляцияның дұрыс қалыптаспауы дыбыстың бар не жоғын анықтау мақсатында болады. Бала оны қолданылған тілдік бірліктерде (буын, сөз, сөйлем, т.б.) дыбысты жеке немесе сөзде ажыратып айта алмағандығынан өткізіп жібереді [9, б. 31]. Р.И. Лалаеваның пікірінше, балаларға бірнеше фонетикалық топтардан көп дыбыстарды ажырату қиын [10, б. 66].

Осы жерде баланың тілдік жүйесінің дамуында сөйлеу тілін түсінуін, анықтығын, дыбыстарды ажырата білуін, сөйлеу қарқынын бақылауды, сөйлеудегі тыныс алу кідірісін ескеруді ұсынған Е.Н. Сенина мен А.А. Ионованың көзқарасымен келісеміз [11, б. 131].

Л.М. Ильмурзинаның пікірінше, балада фонемаларды айту мен қабылдаудың қалыптаспау факторларын саралау қажет, оған қоршаған ортаның қолайсыз жағдайлары, сонымен ішінде ішкі (экзогендік) және сыртқы (эндогендік) себептер кіреді [12, б. 28].

Жоғарыдағы ғалымдардың еңбектеріне талдау жасай келе дыбыстарды айтудағы бұзылыстарға келесідей ерекшеліктер тән деген қорытындыға келдік:

1. Ұқсас дыбыстарды алмастырып айтуы. Артикуляциялық жағынан қате фонемаларды балалар көбіне жеңілдету принципі бойынша ауыстырады: [с], [ш] - [ф], ұяң дыбыстар қатаң дыбыстармен; ызың және ысқырықтар [т], [т '], [д], [д ']. Дыбыстардың болмауы немесе басқалармен алмастырылуы сәйкес фонемалардың бірігуін тудырады. Егер артикуляциялық қимылында немесе дыбыста ұқсас фонемалар қосылса, онда балада артикула қалыптасады. Ұқсас фонемаларды ажыратудағы қиындықтар оқу мен жазуда байқалады. Бұрмаланбаған дыбыстардың саны, шамамен 20-ға дейін жетуі мүмкін.

2. Кейбір фонемаларды аралас артикуляцияға ауыстыру. Фонематикалық есту және бұзылуынан артикуляциялық ұқсас дыбыстар жұбының орнына анық емес дыбыс айту: [ш] және [с] - [щ], [ч] және [т] - жұмсартылған [ч].

3. Сөйлесуде фонемалардың тұрақсыз қолданылуы. Белгілі бір дыбыстарды мұғалімнің нұсқауы бойынша айтқанда дұрыс айтады, бірақ әңгімелесу барысында, сөйлемде басқа дыбыстармен ауыстырылады.

4. Бір немесе бірнеше фонеманың қате айтылуы. Мектеп жасына дейінгі бала екі-төрт дыбысты дұрыс айта алады, бірақ ол дыбысты сөзде басқа дыбыстардан ажырата

алмауы мүмкін. Бала дыбыстарды дұрыс айтса да, бұл бәрі жақсы дегенді білдірмейді, оның фонематикалық процестерінің жасырын терең дамымауы болуы мүмкін.

Фонетикалық-фонематикалық талдау және жинақтау ерекшеліктері

Фонематикалық талдаудың қызметі күрделі де, көп қырлы. Ол сөздің дыбыстық құрамын талдаудың қарапайым түрімен қатар күрделі түрін де қамтиды.

В.К. Орфинскаяның (1946) деректеріне сүйене отырып, фонемалармен жұмыс істеудің келесі формаларын бөліп көрсетуге болады:

1. Сөзді айтуда дыбысты табу, яғни сөзде бар-жоғын анықтау, мысалы: сағыз, сегіз, есік, қасық т.б. сөздеріндегі «с» дыбысы;
2. Сөздегі бірінші және соңғы дыбыстарды оқшаулау;
3. Дыбыстардың ретін, санын, басқа дыбыстарға қатысты сөздегі орнын анықтау [13, б. 49].

Онтогенез процесінде фонематикалық талдаудың дамуы біртіндеп жүреді. Фонематикалық талдаудың қарапайым түрлері (сөздегі дыбысты тану және сөздегі бірінші және соңғы дыбыстарды оқшаулау) ауызша сөйлеу тілінің даму процесінде пайда болады. Күрделі формалар (сөздің сандық және дәйекті дыбыстық құрамын анықтайтын) арнайы оқыту барысында ғана қалыптасады.

Фонематикалық бұзылыстары бар балалар фонематикалық талдаудың барлық түрлерінде - сөздегі дыбысты оқшаулауда, бірінші және соңғы дыбыстарды оқшаулау кезінде де, ретін, саны мен орнын анықтау кезінде де қиындықтарға тап болады.

1. Сөздегі дыбысты тану. Мектеп жасына дейінгі балаларға дауыссыз дыбыстардың тіркесімі бар екі немесе үш буынды сөздерде дауыссыз дыбыстың бар-жоғын анықтау және атауларында осы дыбыс бар суреттерді таңдау қиын. Бала берілген дыбыс пен оған акустикалық жақын дыбыстарды жақсы ажырата алмайды. Осылайша, құрамында «с» дыбысы бар да, жоқ та суреттерді таңдайды. Демек, фонематикалық сананың дамымауы фонематикалық талдау тапсырмаларын орындауға кері әсерін тигізеді.

Бала сөздегі дыбысты оқшаулау (сөздегі дыбысты тану) тапсырмасын орындай алмайды, өйткені әрқашан оқшауланған дыбысты сөйлеуде дыбыспен байланыстыра бермейді. Фонематикалық бұзылыстары бар балалар фонематикалық көріністерге негізделген сөздегі дыбысты анықтай алмайды.

2. Сөзден бірінші және соңғы дыбыстарды оқшаулау. Бұл фонематикалық талдау әрекеті бала үшін күрделірек. Бұл жағдайда соңғы дауыссыз дыбысты анықтау бастапқы дауыссыз дыбысты оқшаулаудан гөрі қиын, ал сөз басындағы дауыссыз дыбысты оқшаулау бастапқы дауысты дыбысты оқшаулаудан гөрі көбірек қателіктер тудырады.

3. Сөздегі дыбыстардың ретін, санын, орнын анықтау - фонематикалық талдаудың ең күрделі түрі. Сондықтан фонематикалық бұзылыстары бар балаларда сөздегі дыбыстардың санын, ретін және орнын анықтау қабілеті қарапайым сөйлеу материалында да өте баяу және қиындықпен орындалады.

Буынның немесе сөздің дыбыстық құрылымын анықтауға арналған тапсырмалардың барлық түрлерін орындауда әртүрлі дәрежелі қиындықтар кездеседі.

Экспериментке мектеп жасына дейінгі 6 жастағы мектепалды даярлық тобындағы 30 бала алынды.

Анықтау экспериментінің мақсаты – Фонетикалық-фонематикалық жетіспеушілігі бар мектеп жасына дейінгі 6 жастағы балалардың қарапайым дыбыстық талдау дағдыларының даму ерекшелігін анықтау.

Зерттеу материалдары мен әдістері: Жұмыстың мақсатына және міндеттеріне сәйкес осы зерттеу барысында теориялық әдістер әдеби дереккөздерді талдау, бақылау әдісі, экспериментті анықтау және қалыптастыру, математикалық мәліметтерді өңдеу қолданылды.

Бейімделіп қолданылған әдістемелер.

Р.И. Лалаева, Т.Б. Филличеваның фонематикалық талдауға берген негізгі берген әдістемелері. Балалардың қарапайым дыбыстық талдау дағдыларын анықтау сабақтарын өткізу кезінде келесі ерекшеліктерді анықтауға мән берілді:

1. Берілген дыбысты сөзден оқшаулау (тану).
2. Бастапқы дауысты дыбыстың сөзден оқшаулануы
 - а) жуан дауысты дыбыс
 - ә) сөздің басында;
3. Сөздегі дауысты дыбыстың орнын және санын анықтау:
 - а) сөз соңында;
 - ә) ортасында
 - б) сандық талдау(1-2 буынды сөздер)

Кесте-1. Бейімделіп қолданылған әдістемелер

Зерттеу компоненттері	Әдістемелер
Берілген дыбысты сөзден оқшаулау (тану).	«Сөйлеу тілінде фонетика-фонематикалық жетіспеушілігі бар мектеп жасына дейінгі 6 жастағы балалардың қарапайым дыбыстық талдау дағдыларын тексеру әдістемесі» «Р.И. Лалаева, Т.Б. Филличеваның фонематикалық талдауға берген әдістемесі» 1. «Берілген дыбысты сөзде тану» әдістемесі
Бастапқы дауысты дыбыстың сөзден тану дағдысы	« Сөйлеу тілінде фонетика-фонематикалық жетіспеушілігі бар мектеп жасына дейінгі 6 жастағы балалардың қарапайым дыбыстық талдау дағдыларын тексеру әдістемесі» «Р.И. Лалаева, Т.Б. Филличеваның фонематикалық талдауға берген әдістемесі» 1. «Бастапқы жуан дауысты дыбысты сөзден тану» әдістемесі 2. «Сөздегі бастапқы дауысты дыбысты тану» әдістемесі
Сөздегі дауысты дыбыстың орнын және санын анықтау: а) сөздің ортасында ә) сөз соңында; б) сандық талдау(1-2 буынды сөздер)	« Сөйлеу тілінде фонетика-фонематикалық жетіспеушілігі бар мектеп жасына дейінгі 6 жастағы балалардың қарапайым дыбыстық талдау дағдыларын тексеру әдістемесі» «Р.И. Лалаева, Т.Б. Филличеваның фонематикалық талдауға берген әдістемесі» 1. «Сөздің ортасында кездесетін дауысты дыбысты тану» әдістемесі 2. «Сөздің соңында кездесетін дауысты дыбысты тану» әдістемесі 3. «Буындағы және сөздегі дыбыстың санын анықтау» әдістемесі.

Зерттеу компоненттерін тексеру бойынша балаларға 6 тапсырма берілді. Ол тапсырмалардың әрқайсысы кестедегі зерттеу компоненттерін анықтауға бағытталған.

Әр тапсырма бойынша бағалау шкаласы:

Жоғарғы деңгей: 4-ұпайды құрайды, балалар тапсырманы өз бетімен орындайды максималды сөз саны 15 сөзді құраса тапсырмадан 1-4 қатеден аспаса ол жоғарғы деңгейге жатады.

Орташа деңгей: 3-ұпайды балалар максималды сөз санынан 5-8 қатеден аспаса ол орташа деңгейді құрайды.

Төмен деңгей: 2-ұпайды құрайды, балалар максималды сөз санынан 9-12 қатеден аспаса ол төменгі деңгейді құрайды.

Өте төмен деңгей: 0-1 ұпайды құрайды, балалар максималды сөз санынан 13-15 қате жіберетін болса онда ол өте төменгі деігейге жатады.

Эксперимент барысында логопедиялық тексерудің келесідей негізгі принциптері ескерілді:

- қорытындылар мен нәтижелердің объективтілік принципі олардың ғылыми негізделуін талап етеді, яғни жарамды және сенімді әдістерді қолдану арқылы алынған эксперимент нәтижелерінен алынған;

-баланың жеке басын зерттеуге біртұтас көзқарас принципі (бұл принцип сапалы деңгейде қарастырылуы тиіс кез келген зерттелетін фактінің әрбір жеке сәтінің маңыздылығын ескереді);

- алынған мәліметтерді талдаудың сандық және сапалық тәсілдерін біріктіру принципі.

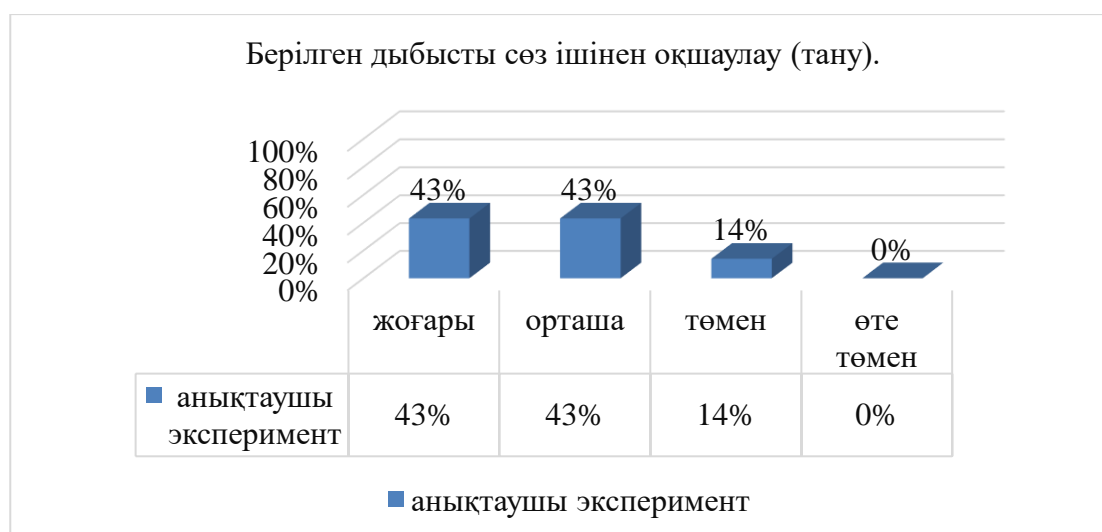
ФФЖ бар 6 жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың қарапайым дыбыстық талдау дағдыларының зерттеуді көздейтін арнайы принципке сәйкес құрылды:

- балалардың осы категорияларының психофизикалық дамуының жас ерекшеліктері мен спецификалық ерекшеліктерін ескеру принципі.

Бұл принципті жүзеге асыруға эксперименттік зерттеу әдістерін таңдау кезінде қол жеткізілді. Атап айтқанда, ұсынылатын тапсырмалардың тұжырымын балалардың осы санаттағы интеллектуалдық мүмкіндіктерінің деңгейіне сәйкес келтіру қажетті талап болды, бұл балалардың тапсырмаларды түсінуінің сәйкестігін қамтамасыз етті.

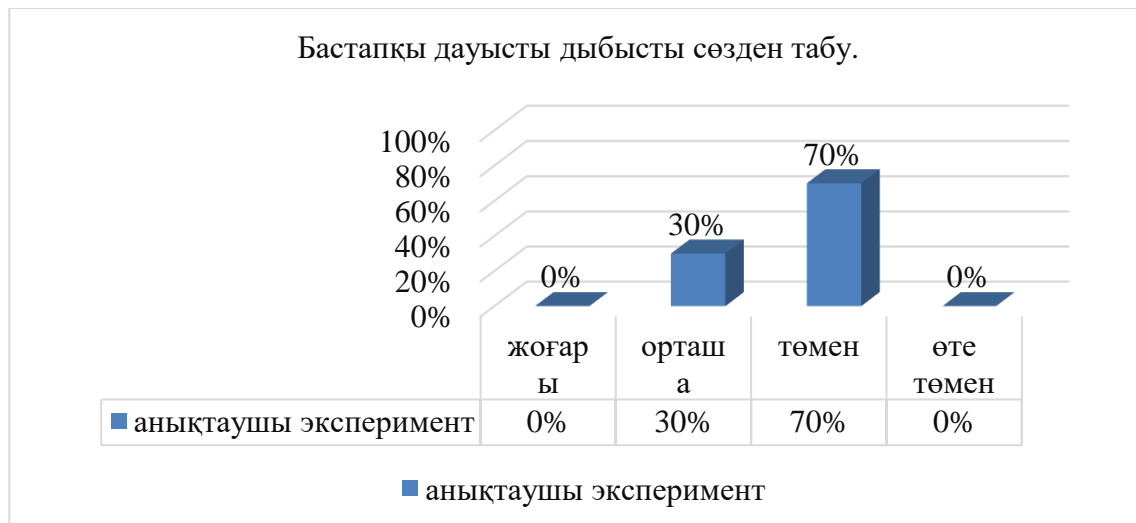
Нәтижелер және талдау жасау. Зерттеу нәтижесінде келесі мәліметтер алынды. Барлық тапсырмалар бойынша анықтау экспериментінде ФФЖ бар мектеп жасына дейінгі 6 жастағы балалардың қарапайым дыбыстық талдау дағдыларының қалыптасуын зерттеу нәтижелері.

Қарапайым дыбыстық талдау дағдыларын анықтау әдістемесінің бірінші бағыты балалардың кез келген сөзден белгілі бір дыбысты тани білу қабілетін анықтауға бағытталды. Балаларға сөздегі берілген дыбысты оқшаулауға (тануға) бағытталған тапсырмалар ұсынылды. Бұл тапсырмалардың нәтижелері балалардың 43% сөздегі дыбысты еш қиындықсыз анықтай алғанын көрсетті. Ал жалпы балалардың 43% орташа деңгейді құрады. Балалардың 14% сөздегі белгілі бір дыбысты танудағы әлде қайда қиындықтар көрсетті. Бұл тапсырмалар бойынша барлық балалар максималды мүмкін болатын ұпай 4 ұпай болды. Нәтижесін келесі суреттен көруге болады.

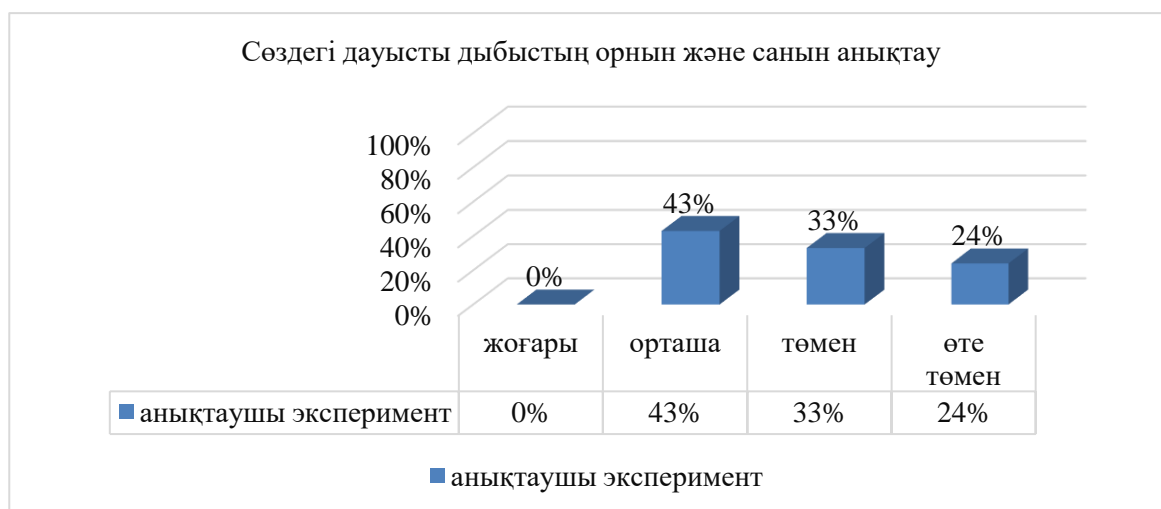
Сурет 1-Анықтаушы эксперименттің нәтижелері.

Екінші зерттеу компоненті бойынша балаларға суреттер көрсетіледі және сол суреттерді логопедтің дыбыстауымен бастапқы дыбыстың қандай дыбыс екендігін анықтауы қажет болды. Бастапқы дауысты дыбысты сөзден табу зерттеу компонентін тексеру барысында балаларда 0% жоғары, 30% орташа, 70% төмен деңгейді көрсетті. Бұл зерттеу компоненті бойынша өте төмен деңгейдегі балалар болмады. Нәтижесін төменгі диаграммада ұсынамыз.

Сурет 2- Анықтаушы эксперименттің нәтижелері.

Үшінші зерттеу компоненті бойынша балаларға суреттер көрсетіледі және сол суреттерді логопедтің дыбыстауымен дыбысты сөздің қай бөлігінде естігендігін және сөзде неше дыбыс бар екендігін естіп қабылдауы арқылы анықтауы қажет болды. Сөздегі дыбыстың орнын және санын анықтау бойынша балаларда 0% -жоғары деңгей, 43% -орташа, 33% -төмен деңгей ал 24% -өте төмен деңгейді көрсетті. Нәтижесін келесі диаграммада ұсынамыз.

Сурет 3 – Анықтаушы эксперименттің нәтижелері.

Қорытынды:

Теориялық дереккөздерді талдау бірқатар қорытынды жасауға мүмкіндік берді: баланың сөйлеу тілін қалыптастыруда фонематикалық процестер маңызды орын алады. Бұл процестердің жан-жақты дамуы адамның дыбыстарды ажырата білуін ғана емес, сөз бен

сөйлемнің лексикалық мағынасын түсінуін және байланыстыра алу дағдыларын қамтиды. Фонематикалық процестерге: фонематикалық есту, фонематикалық қабылдау, фонематикалық көріністер, фонематикалық талдау және жинақтау жатады.

Мәселені теориялық және практикалық тұрғыдан талдау нәтижесінде алынған мәліметтерге сәйкес ФФЖ бар мектеп жасына дейінгі 6 жастағы балалардың қарапайым дыбыстық талдау дағдыларының қалыптасуын зерттеуге бағытталған анықтау эксперименті жүргізілді.

Анықтау эксперименті келесі мазмұндағы келесі үш кезеңді қамтиды:

- эксперименттік зерттеуге дайындық жұмысын жүргізу,
- экспериментті жүргізу,
- эксперимент негізінде алынған нәтижелерді сандық-статистикалық талдау.

Негізгі зерттеу әдістемелері ретінде келесі тапсырмалар таңдалды:

- «Берілген дыбысты сөзде тану»,
- «Бастапқы жуан дауысты дыбысты сөзден тану»,
- «Сөздегі бастапқы дауысты дыбысты тану»,
- « Сөздің ортасында кездесетін дауысты дыбысты тану»,
- «Сөздің соңында кездесетін дауысты дыбысты тану»,
- «Буындағы және сөздегі дыбыстың санын анықтау».

Экспериментке қосымша әдістерде пайдаланылды, психодиагностика әдістері қолданылды, атап айтқанда: әңгімелесу және бақылау әдістері. Анықтау экспериментінде баланың қарапайым дыбыстық талдау дағдыларының дамуын бағалау мақсатында тапсырмалардың ерекшеліктерін ескеретін бағалау критерийлері және олардың көрсеткіштері ескеріліп отырды.

Фонетикалық-фонематикалық жетіспеушілігі бар мектеп жасына дейінгі 6 жастағы балалардың қарапайым дыбыстық талдау дағдыларының келесідей ерекшеліктерін анықталды:

- Берілген дыбысты сөз ішінен оқшаулау (тану) дағдысы төмен деңгейде
- Бастапқы жуан және екпінді дауысты дыбысты сөзден тануда қиналады
- Сөздегі бастапқы дауысты дыбысты табу барысында жіңішке дауысты дыбыстарды табуда қиналады.
- Сөздің ортасында кездесетін дауысты дыбысты табу барысында қиналады.
- Сөздің соңында кездесетін дауысты дыбысты табу барысында жуан дауысты дыбыстарды таба алады, бірақ жіңішке дауыстыларды табуда көп қателеседі.
- Буындағы және сөздегі дыбыстың санын анықтауда қате жібереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Өмірбекова Қ.Қ., Оразаева Г.С., Төлебиева Г.Н., Ибатова Г.Б., *Логопедия. Алматы, 2011.*
2. Өмірбекова К.К., Төлебиева Г.Н., Коржова Г.М., Оразаева Г.С. *Логопедия негіздері.— Алматы, 2015.*
3. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. *Программа обучения и воспитания детей с фонетико-фонематическим недоразвитием речи (6 год жизни). – М.: Изд-во МГОПИ, 1993. – 72 с.*
4. Тулебиева Г.Н. *мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамымаған қазақтілді балалардың фонематикалық түсініктерінің қалпы. The state of the phonemic understanding for kazakh-speaking preschool children with general underdevelopment of speech. 2017.- Messenger, «Арнайы педагогика» Special pedagogy №2*
5. Tulebiyeva G.N. *«Жалпы білім беру мектеп оқушыларының сөйлеу тілінің сенсомоторлық дамуының қалпы (фонематикалық қабылдауы және артикуляциялық қалпы)». The state of the development of sensorimotor of children from general educational-institution. Messenger, «Арнайы педагогика» Special pedagogy, (2011), No 2*

6. Tulebiyeva G.N. «Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың фонематикалық қабілетін қалыптастыру қажеттілігінің теориялық негіздері» *Theoretical basis of the formation of phonemic skills of preschool children with general underdevelopment of speech*//Messenger «Арнайы педагогика», *Special pedagogy, Almaty, (2012) -No 3-4.*
7. Редозубова Е.И., Лизунова Л.Р. Фонетико-фонематическое недоразвитие речи у дошкольников с ринолалией. Специальное образование: Учеб. XII интерн. наук. конф., Санкт-Петербург, 21–22 апреля 2016 г. Санкт-Петербург: ГАОУ ВО ЛО ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2016, б 113–116.
8. Макарова Н.В. Основные проявления недостаточности звукопроизношенной стороны речи у детей со стертой дизартрией. Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова, 2016, (2): б 49–53.
9. Елфимова Е.М. Анализ структуры и динамики дефекта речи у старших дошкольников с фонетическим и фонематическим недоразвитием. Наука и образование сегодня, 2018, (8): б 30–38.
10. Лалаева Р.И. Логопедия: Методическое наследие. кітап. 4: Расстройства письма. Дислексия. Дисграфия. Москва: Владос, 2007, б 304.
11. Сенина Е.Н., Ионова А.А. К вопросу об особенностях звукопроизношения у детей с задержкой психического развития. Специальное образование: Учеб. XII интерн. наук. конф., Санкт-Петербург, 21–22 апреля 2016 г. Санкт-Петербург: ГАОУ ВО ЛО ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2016, 129–132.
12. Ильмурзина Л.М. Методы диагностики фонетического и фонематического недоразвития речи у детей младшего школьного возраста с умственной отсталостью. Международный журнал гуманитарных и естественных наук, 2016, (2): 28–31.
13. Орфинская В.К. О воспитании фонологических представлений в младшем школьном возрасте /В.К. Орфинская // Уч . записки ЛГПИ им. Герцена.- М.: Альянс – 2009. – 38 – 49 б.

МРНТИ 14.29.09

УДК 376.42

Рсалдинова А.К.¹, Мурзалинова-Яковлева С.О.²,

¹научный руководитель, к.п.н, доцент,

²магистрант 2 курса по специальности 7М01902 –Специальная педагогика: Логопедия, КазНПУ имени Абая., г. Алматы, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ЗВУКО-СЛОГОВОЙ СТРУКТУРЫ СЛОВА У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация

В статье отражены способы формирования звуко-слоговой структуры слова у детей дошкольного возраста с нарушением интеллекта. Звуко-слоговой анализ является целым отрезком из множества звеньев, составляющих базу для формирования полноценной, грамотной устной и письменной речи. Сформированность языкового анализа и синтеза у детей дошкольного возраста является важным аспектом изучения, так как дизонтогенез различных его составляющих, выступает в роли механизма специфических речевых расстройств.

Ключевые слова: звуко-слоговая структура, дети с нарушением интеллекта, формирование.

Рсалдинова А.К.¹, Мурзалинова-Яковлева С.О.²,